

Nyugat, 1938/7.

50. Kiemelés – P. A.

51. Hernádi Mária, *Nemes Nagy Ágnes példázatversei* = „... mi szépség volt s csoda.” *Az Újbold folyóirat köre – tanulmányok és szövegközlések*, szerk. Buda Attila – Nemeskéri Luca – Pataky Adrienn, Ráció, Bp., 2015, 90.

52. „Nemes Nagy Ágnes költészetének a *Napforduló* című kötettel kezdődő szakaszától e poétika átalakulásával párhuzamosan megváltozik a szerepe a fa motívumának is, amelyhez ezúttal gyakran társul a kimondhatatlanság vagy az olvashatatlanság képze. Ennek a korszaknak a szakirodalom által is gyakran hivatkozott darabja a már említett *Fák* című költemény.” Horváth Kornélia, *Fák, tárgyak, szavak. (Nemes Nagy Ágnes: Fák)* = Uő., *Tübegyen. Versértelmezések a későmodernség magyar lírája köréből*, Krónika Nova, Bp., 1999, 133.

53. Uo.

54. Schein Gábor, *Nemes Nagy Ágnes költészete* = Uő., *Poétikai kísérlet az Újbold költészetében*, Universitas, Bp., 1998, 49.

55. Uo., 54–55.

56. Vida Gábor, *Helyünk a bioszférában*, Typotex, Bp., 2008, 72.

57. Uo., 67.

58. Lásd Jack Schultz és Ian Baldwin kísérletét, *Science*, 1983/július, valamint Mancuso – Viola, *A fák titkos nyelve* és Peter Wohlleben, *A fák titkos élete. Mit éreznek, hogyan kommunikálnak? Egy rejtett világ felfedezése*, ford. Balázs István, Park, Bp., 2016.

59. „ahol a kristály már füstölög, / ködbe úszik át a fa, / akár a test emlékezetbe” – olvasható a *Fák* közepén. Ez nemcsak a növények által kibocsátott anyagokra vonatkozhat, hanem a levegő páratartalmának látvány-elhomályosító aktusára is, amelyet az ember a meg/felismeréssel (annak hiányával), illetve az emlékezettel társít. A ködben ugyanakkor elvesztik a tárgyak és a szubjektumok határait, körvonalaik megszűnnek őket elválasztani egymástól, így az összeolvadás illuzórikus szinten önmagától végbemegy. E részletben Horváth Kornélia szerint „a szövegből feltárható megismerés »poétikai jellegű«. A költői látás és a költői szó születéséről szól ez a részlet, az anyagból a szóba átvitel komplex képe.” – lásd Horváth, *i. m.*, 127–153.

ARATÓ LÁSZLÓ

Egy nagy utazóvers

GÉCZI JÁNOS: 1. NAP

Az 1994-es *21rovinj* kötet nyitóverse, az odaút költeménye. Mint Apollinaire *Égőve* és Kassák *A ló meghal, a madarak kirepülnek*-je vagy Cendrars *Transzibériai expressze*, utazó-vers. Valójában az *Égőv* inkább sétáló-vers. (Géczié, akár egy távolabbi rokon, Ginsberg több verse, autózós költemény.) Közös mindháromban a mozgó beszédhelyzet, a költői én, a versalany helyváltoztatása, illetve a kettős mozgás. A beszélő egyfelől a térben mozog, másfelől élete emlékei között. Közös az érintett helyszínek pontos megnevezése, a meditatív-számvető jelleg és a merész távlatváltások. Az első *rovinj* igazi rokona az *Égőv*. Több szempontból is. Apollinaire szövegében is jellemző a számvető és a válságvers jelleget is erősítő egyes szám második személy, az *önmegszólítás*. Igaz, Apollinaire verse kulcspontján átmenetileg egyes szám első személybe fordul, míg Géczié végig tartja az egyes szám másodikikat. Közös még az út magányossága és a hajnal mint az út végpontja, a hajnalba érkezés.

Az első *rovinj* truvája, többete a kettős mozgás hármas mozgássá, háromirányú

előrehaladássá válása. Az első mozgás az országúton való előrehaladás Keszthelyen, Récicsen, Mariboron, Ljubljanán és a posztójnai kijárón át Rovinjba, a tengerhez. Cendrars (Kassák fordította) és Apollinaire (Radnóti fordította) avantgárd hosszúversében a mozgás nem egyenes vonalú, Apollinaire-nél inkább ödöngés, kószálás, Cendrars-nál a vonatozás helyszínei nem egészen lineárisan követik egymást. Kassáknál és Géczinél az utazás határozott irányú és főleg határozott cél felé tart. Párizs, illetve Rovinj felé. Kassák versében kitérőkkel, Géczinél az autópálya kötött nyílegyenességével. A második mozgás az emlékezésben, az életúton való mozgás. A harmadik, a csak Géczinél megjelenő, a József Attila összesben, az „összesjózsefattilában” történő előrehaladás. Valójában ez önmagában is kettős, sőt hármas mozgás: forog a kazettában a szalag, haladunk előre az életműben és haladunk előre József Attila életútján. Az életúton haladás egyúttal – részleteiben nem kidolgozott, teljességre nem törekvő – párhuzamos életrajz, életútszembeállítás a magnószalag (kazetta) hallgatója és a szalagról versei által megszólaló életútjának szembeállítás. Megszólítás nélküli párbeszéd az élő és a halott költő között. A magnószalag útja itt sem egészen lineáris, visszacsévélések szaggatják.

Az első *rovinj* pontos címe *1. nap (1993. július 17). a józsef attila-út (584 km), 122 sor*. A címben a dátumjelölés és a kilométerszám jelzi a kötet útikönyv és naplójellegét. Dokumentarista, hipertárgyas, mutatottan költőietlen. (A számok számával írása egyúttal kassákos, a költemény avantgárd jegyei között tartható számon, ugyanakkor a Kassákra is jellemző nagyfokú tárgyiasságot is fölidézi. Nem epigonizmus ez, hanem hagyományban állás, mozgás.) Fontos a háromféle szám: dátum, kilométerszám, sorok száma. Tér, idő, vers. A verssorok számának megadása már Géczinél költészetének egyik jellemző vonásához vezet. A versszöveg valóság, a világ szövegszerű, szövegből valóságba, valóságból szövegbe lehet lépni: „duzzadt potrohú repülőek dongnak szlovénia fölött / a negyedik egy-egy sormetszetnél megáll”, vagy „ahogy a villám kivág egy vadkörtefányi mondatot” vagy „a forró szavaknál itt-ott kilépnél / huzatolnál egy jelző teraszán” és „a szikkadt vörösföldre zuhantál / mint a létige a sorvégen stoppoló”. Csakhogy itt a vershallgatás ténye miatt a világ szövegszerűsége kivételesen természetes, „realisztikus”, a világban közvetlenül létezőként és nem a költői világképből, világérzékelésből deriváltak hat. (Ahogy Apollinaire-nél, s utána a modern költészetben, avantgárdban és posztavantgárdban annyiszor, itt sincs központosítás: „mint a létige [,] a sorvégen stoppoló”.)

A „költőietlen” adatolás után már a második-harmadik sor választékos, költői regiszterbe vált: „*estvég* elindulsz / *testes* július”. [Kiemelések tőlem: A. L.] Az ez előtti egysoros indítás, az „*asztán*” in medias res jellegű, illetve jelzi a határvonal-jellegét, a ki nem bontott, de nyomatékos előzményt, az indulás lökőerejében benne lévő, megelőző „egész év”-et. A „*testes* július” után regisztervisszaváltás történik a tárgyasba: „a nap huszonegy húszkor tűnik el”. A hatodik sor adja meg az utazás célját, a verset mozgató, szervező tárgyat-vágytárgyat: „vágysz a tengerre a tenger kéklúgjára”. Ami kilúgozza az előző évet, megszabadít, újjászül. Az elindulással egybeszővődik a József Attila-kazetta bekapcsolása: a két indítás összekapcsolódik. Az „összesjózsefattila” felhangzása utáni egyszavas sor („zuhog”) szintaktikailag kétféle hűz: zuhog az eső, zuhognak a magnóról a versszavak. Indul az utazás, indul a (kétféle) versfolyam, indul az idő folyása. A „nagy szemű eső” az „elemi szor-

gосkodás” mintha *A Dunánál* idézné fel, a vizet és időt egymásba vetítő nagy verset. „És elkezdett az eső cseperészni, / de mintha mindegy volna, el is állt. / És mégis, mint aki barlangból nézi / a hosszú esőt – néztem a határt: / egykedvű, örök eső módra hullt, / szintelenül, mi tarka volt, a mult.” Az utalás finom, alulexponált.

Az első direkt József Attila-idézetet a híres metaforán kívül az egyes szám első személyű ragozás versszövegtől elütő megjelenése jelzi: „[...] *a szívemben egy átlát- szó / oroslán / élnél* s ekkor sajnálod / először / amiért a dohányzásról negyven- nyolc napja leszoktál”. [Kiem.: A. L.] Az idézet jelöletlen és komprimált. (A vers egyetlen összetéveszthetetlenül szó szerinti, egyenes idézete, majd a záró sor bravúrosan kontextualizált, kettős vonatkozású „íme hát”-ja lesz. Ezt ezen a korai szö- vegtájon csak a kevésbé összetéveszthetetlen „mint a gyermek” előzi meg.) Az itt felidézett eredeti József Attila-sorpár: „*Egy átlát- szó oroslán él fekete falak között, / szívemben kivasalt ruhát hordok amikor megszólítak*”. [Kiem.: A. L.] Géczinél az „élnél” talán egyszerre vonatkozik a vers énjére és a József Attila-vers megszólított nőalakjára. Az idézetet követő, „először” önálló sorra tétele egyik fontos előfordu- lása a *rovinj*-versekben is alkalmazott kiemelő poétikai eljárásnak, amely a mag- nóról hallgatott előd '30-as évek eleji nagy gondolati költeményeit (*Külvárosi éj, Elégia, Téli éjszaka* stb.) jellemzi. Sokszor ritmusmegállító, szünetjel jellegű, több- ször gondolatkiemelő szerepe van. Itt az „először” időbeli életfordulatot, szakasz- határt jelez: közelítést az öregkor felé. Nemcsak a dohányzásról való leszokást saj- nálja „először” a beszélő, hanem először szól az élet fogyatkozásáról: „erről is csak leszokó vagy / vagy harmadában negyedében mindenről”. Figyelemreméltó a „vagy” szó homonimikusságával való játék is. Emlékeket és vágytartalmakat idéz meg a leszokás tárgyainak felidézése: „vörösborokról képzelsz ezt-azt / a tejes- csöcsű asszonykákról”.

Nem ejtettem szót eddig a biológus-költő egyik közismert erősségéről, a flóra és a fauna érzékletes-szakszerű-költői leírásairól, amelyek a vers egyik fontos réte- gét, visszatérő összetevőjét jelentik. Ebben a versben ez a komponens is – a leíró költészetet kevésbé kedvelő olvasó számára is – optimális mértékben van jelen: nem dominál, de nem is „mellékszál”. Első jelentkezése: „békák ugrálnak a vízfé- nyes aszfalton / baglyok gubbasztanak a keskeny hidak alatt”.

Halad tovább az autópálya és a pályakép. A beszélő áttér az idézettel való fel- idézésről a szakszerű irodalomtörténeti minősítésekre: „szürrealista versek”, „suta- szimbolista ady-utánzatok”. A 41–45. sorokban a magnószalag forgásának, a költői pályakép alakulásának az ideje és az utazás, a vers alanyának életideje, a kétféle időmúlás mellé belép egy harmadik idősíki: a verseket mondó „régii holt színészek életideje”, az idő- és személyiségmegmaradás, idő és örökkévalóság, azaz a létre- hozott mű maradandóságának kérdése. Innentől a József Attila-jelenlét hol a ver- sek, hol az ember jelenléte. Az ötvenedik sor „mint a gyermek”-e megint jelöletlen és nem teljesen lokalizálható, köznapiságában a versszövegből nem kiugró idézet, bár szó szerint is előfordul a *Ha nem szoritsz* kezdetű, cím nélküli 1937-es Flóra- versben, vagy nem pontosan ebben a formában a *Mint gyermek* című 1935-ös szo- nettben: „Mint gyermek, aki bosszút esküdött / és felgyújtotta az apai házat”. Csak- hogy a fordulat és a motívum nem egy-egy verset idéz csupán és elsősorban, ha- nem egy alapvető költői motívumot és egy visszatérő *életproblémá*t. Innentől

kezdvé József Attila már nemcsak versszövegei által, hanem személyiségként, életrajzi-empirikus énként bukkan fel az első *rovíj*ban. A „mint a gyermek” fordulópont a versben: itt lép be a magnóhallgató személyes emlékezete, párhuzamossá válik az életrajz: „természetesen az a gyermek te voltál”. A gyermek és a latin nyelvű verstördékeket olvasó beszélő az autóvezetőnél korábbi lírai én. Itt kapcsolódik be József Attila versen kívüli életrajza is, a levelekből és memoárokból ismerhető, költészet mögötti ember. A meditáló utazó, a sofőr tudata elkalandozik maguktól a szalagról hallgatott versektől Cagnes-ba, ahol „j.a. tudomásod szerint nem írt verseket / de látott virágzó jázminbokrot / fürge nyelvű leányt csókolt nem onanizált”. Aztán innen megint vissza a versekhez, de azoknak nem a szavaihoz, hanem az azokból kibontakozó személyiséghez, a minden verset átható erotikához és a hisztériához. A „tengerkék” és a „néhány kitaró baszás” mintegy az egyes szám második személyben megjelenített versalany utólagos terápiás javaslata a hallgatott költőnek. (A harmincas évek elejének gondolati-leíró költészete, legalábbis ennek nem erotikus, nem kizárólag személyes olvasata kimarad a kommentárból, ahogy ez a *21rovíj* korszakának József Attila-recepciójára is jellemző volt.) A vershallgatás és a meditáció, illetve személyes emlékezés átugrik 1937-re, a halál évére, a harminckét éves költőre. Az „erotika” és a „hisztéria” az átlendítő motívum, illetve a szalagról megszólaló által nem követett utólagos tanács, a talán az öngyilkosságtól megmentő életrecept. József Attila harminckettedik éve és a *Születésnapomra* közvetlenül nem jelenik meg (sűrítő hiátus), a párhuzam nyelvi-leg exponálva csak a lírai én felől, az ő életmozzanataként van kibontva. A hiány ráadásul kettős: nemcsak József Attila életrajza nincs direkt módon felidézve, hanem az utazó is azt állítja magáról, hogy „te nem tudod, hogy mit csináltál harminckét éves korodban”. Ugyanakkor a sorélre kitett, nyelvtanilag nem kötelező „te” személyes névmás nyomatékositja az életút-összevetést. Hasonlóképpen a „te” (=én) továbbélésének regisztrálása felidézi a *másik* önkéntes halálát: „életben hagyta magad ismét és megint” [nem úgy, mint ő]. Hosszabb személyes emlékezés és leltár következik: Géczy és barátai („szőcs, zalán, sziveri”) verseire, *Születésnapomra*-parafrazisaira történik utalás. Ugyanakkor a szöveg kohézióját biztosítja, hogy még a versek említése előtt újra felmerül az először a magnón megszólaló színészek kapcsán behozott motívum, a pillanat és az öröklét kérdése. Valójában a mulandóság és az öröklét motívumát egy „maribor utáni riadt fékezés” idézi fel. Azaz még nem a versek mint öröklét-aspirációk emlegetése. Az átvezetés bravúros. A riadt fékezés a halál lehetőségét villantja fel mint jelen idejű, utazás közbeni lehetőséget, így megint a mögöttes *másik* életeseeményéről is szó van annak kimondása nélkül. Az „áldozat” szó is egyszerre utalhat a baleset áldozatára és József Attilára mint áldozatra. A halál mint a te-én útvég-lehetősége a túlélő kicsit későbbi „vagy maradsz harminckilenc / ez a kérdés”-ében is felvetődik. (Aki számára a párhuzamos életrajz, a József Attilával való ön-összevetés az én-t szerénytelenül felfelé stilizáló gesztusnak hat, az az olvasás általános önmegértés, önmegértő azonosulás jellegét hagyja némileg figyelmen kívül, az „én az ő helyében mit csinálnék, én ilyen vagyok-e?” ösztönös és általános műveletét.)

Mintegy a kérdés élet tompítja, fedi el a külvilág felvillanó, a meditációba betüremkedő képe, a vers második leíró részlete „Ijubjana körgyúrújen / a periférián /

fölötted egyre több csillag gyúlt / pedig közelebb jött a hajnal és a tenger”. A „tengerké” és csillagváltozata mint halálvonzást ellensúlyozó erő. Az autóútról ezután a vers ismét visszalép a hallgatott életműbe: „j. a. kizárólag magáról írta verseit / ő volt spiclije és zsuruja / – tán ezért nincsenek győztes szenvedélyei –” A váltás itt is átmenet nélküli, vágásszerű. A beszédhelyzet – vezetés közben vershallgatás – lélektanilag tökéletesen hitelesíti az avantgárd ugrásokat, vágásokat. Ez az első *rovinj* egyik nagy truvája, a szóláshelyzet, a mozgó jelenetkeret révén beépíti, továbbgondolja, szervezi a klasszikus avantgárd technikáit. Lehet, a váltás, az *ugróvágás* mögött implicit gondolati folyamatosság is van, *kontraszt kétféle tájszemlélet* között: Géczy természetleírásai a természetről szólnak, József Attiláéi Géczy szerint mindig magáról a költőről, lélekállapotáról, erotikuma világáról, vagy – szerintem – gyakran nem pusztán személyes, hanem gondolati-bölcseleti összefüggésekről.

Az autóút–életút explicit azonosítása a versben egyedül a következő vágás után jelenik meg: „álltál le a postojnai kijárónál / de visszakanyarodtál a másik életből”. A visszakanyarodás azonban nem is két-, hanem háromszintű: vissza a leállóból az országútra, vissza József Attila életéből az országútra, vissza a másik életéből a saját életbe, „nagyokat hunyorogni élni”. A magnószalag is kanyarog tovább, mozog, ahogy az út: „jöttek a légszomj költemények / a hexameterrel kevert magyarosak / nem maradt végül csak a forma / a forma életben akart maradni”. A szöveg útja újabb ugróvágással ismét az inntól, a verskifejlet felé tartva egyre sűrűbben látott természetbe fut, mintha most a megtartó természeti forma lépne az emlegetett megtartó versforma helyére: „a gyors kanyarok a fürge partra / a pálmák és ciprusok és a kabócák / a sötétben olajosan (okosan) fénylett a tenger / – az amit tengernek képzél ki látott tengert –”. A verszene is mintha kisimulna, ez egyszer rímelőre is fordul.

Az egyszavas „leértél” sor nyitja a verszárlatot, a hajnal, a „kinyílt a sáfrány ég” motívuma egyúttal nyitánná is teszi a kódat. Az utolsó sorok szinte himnikusak és összetettségekben is méltó befejezései ennek az intellektuális-spirituális s egyúttal sültrealista, külső és belső road movie-nak. Az „a szikkadt vörösföldre zuhantál / mint létige a sorvégen stoppoló” és a József Attilától idézett verszáró „íme hát” a megérkezést a halállal társítja. A „mint a létige [...] csak neked szólt érted hozzád beszélt” viszont szétválasztja a szalagról szóló halálba érkezőt és a parkolóban a vörösföldre zuhanót. A kulcsmotívum a *megérkezés*. Csak míg a magnószalag hőse a halálba érkezik, a jelenbéli autóvezető versíró-versbeszélő a tengerhez. Az „íme hát” után két kimondatlan, le nem írt, de feltartóztathatatlan szó következik: „megleltem hazámat”. (Közös motívum a föld is, egyik a parkolóé, a másik a temetőé, síré.) Csakhogy a *haza* az egyik út végén, az egyik megérkezésben a halál, a másikban a tenger, az egyetemes életszimbólum. A kötetindító *rovinj* hősenek földre zuhanása egyfelől a *halálos* fáradtságé, másfelől a hálaadó, himnikus leborulásé. A háromszá-lú (négy- vagy ötszálú) párhuzamos montázsra és ugróvágásra épített poema egyetlen végsőkéig sűrített és mégis kétszintűnek, kétszólamúnak megmaradó végpontba fut. Kétszólamú pont – geometriai-poétikai csúcsteljesítmény. A tágas beszédhelyzet, a mozgó jelenetkeret megeremtette az egyszerre avantgárd és posztavantgárd nagyverset.